

A M. KIR. ÁLLATORVOSI FŐISKOLA KIADVÁNYAI.

5. SZÁM.

A MAGYAR KIRÁLYI
ÁLLATORVOSI FŐISKOLA

1901. ÉVI SZEPTEMBER HÓ 11-ÉN

MEGTARTOTT

TANÉVMEGNYITÓ ÜNNEPÉLYE.

BUDAPEST.

1901.

BESZÁMOLÓ

AZ 1900/1901. TANÉVRŐL.

BESZÉD,

MELYET

A BUDAPESTI M. KIR. ÁLLATORVOSI FŐISKOLA
TANÉVMEGNYITÓ ÜNNEPÉLYÉN

1901. ÉVI SZEPTEMBER HÓ 11-ÉN

MONDOTT

DE HUTYRA FERENCZ

EGYETEMES ORVOSDOKTOR, OKLEVELES ÁLLATORVOS, AZ ÁLLATJÁRVÁNYTAN NYILVÁNOS R. TANÁRA ÉS A TÖRVÉNYSZÉKI ÁLLATORVOSTAN ÉS HÚSSZEMLE ELŐADÓJA, A III. OSZT. VASKORONAREND ÉS A FERENCZ JÓZSEF-REND LOVAGJA, CZ. EGYETEMI NYILVÁNOS RENDKIVÜLI TANÁR, AZ ORSZ. KÖZEGÉSZSÉGI TANÁCS RENDKIVÜLI TAGJA, AZ ÁLLATORVOSI TISZTI VIZSGÁLAT VIZSGÁLÓ BIZOTTSÁGÁNAK TAGJA, AZ ÁLLATORVOSI FŐISKOLA REKTORA.

Mélyen tisztelt vendégeink!

Tisztelt főiskolai hallgatók!

Az elmúlt tanévvel, melynek történetéről rövid vonásokban beszámolni, képezi ma kedves feladatomat, véget ért az az időszak, mely ezelőtt két évvel az új szervezési szabályzatnak teljes egészében való érvényesítéséig fentartatott, hogy az átmenet a régiről az új rendszerre, tekintettel főképen a hallgatók felvételi feltételeinek igen tetemes szigorítására, lehetőleg simán, erősebb rázkódtatás nélkül menjen végbe és biztosítva maradjon az állatorvosképzésnek folytonossága. Szükséges volt a fokozatos átmenet, hogy a közönség lassanként megbarátkozzék azzal a ténnyel, hogy ezentúl az állatorvossá képzés már teljesen hasonló előkészültséget igényel, mint más tudományos pályák s hogy ideje legyen a tanulmányok megnehezítésével szemben azokat a kilátásokat és előnyöket is szemügyre venni és mérlegelni, melyeket az állatorvosi pálya, ellenértékül az anyagi áldozatokért és a fáradtságos munkáért, a gyakorlati életben nyújt. Biztunk benne — és a legutóbbi tapasztalatok megerősítenek ebben a hitünkben — hogy az egybevetés eredményeképen a középiskolát végzett ifjak közül évről-évre többen fogják főiskolánkat felkeresni, hogy kellő megfontolással megválasztott életpályájukra itt a szükséges szakismereteket megszerezzék.

A látogatottság fokozatos emelkedésének egyik feltétele az is, hogy az állatorvosokat képző intézetnek főiskolai jellege és rangja minden irányban elismeressék és érvényesüljön, hogy a hallgató, a midőn annak küszöbét átlépi, a többi főiskolák hallgatóival egy színvonalon érezhesse magát. A főiskolai jelleg elismerését illetőleg örömmel utalhatok ezúttal arra, hogy már a lefolyt évben az állatorvosi főiskola, illetőleg ennek képviselője, a hivatalos ünnepekre szintén meghivatott, valamint hálával kell megemlékeznem arról is, hogy a tudomány- és műegyetemek, valamint a tudományostestületek részéről főiskolánk kezdettől fogva lekötelező szives figyelemben részesült. Azt, hogy mai ünnepünket is mélyen tisztelt vendégeink megjelenésükkel megtisztelték, talán szintén szabad szerénytelenség nélkül annak jeléül tekintenünk, hogy főiskolánk előrehaladását, működésének irányát és törekvéseit, úgy felettes hatóságunk, mint a tudományos körök és a közönség, rokonszenvvel kísérik. A rokonszenvnek ezért a nyilvánításáért fogadják mélyen átértzett, őszinte köszönetünket!

★

A lefolyt tanévben, mint az átmeneti időszak második évében, még hét középiskolai osztályról szóló, valamint kereskedelmi iskolai érettségi bizonyítvány alapján is történhetett a beiratkozás. A hatodik középiskolai osztálynak kirekesztése már érezte a hatását a főiskola látogatottságára, a mennyiben a téli félévben 92 volt az első éves hallgatók száma, szemben 212-vel a megelőző évben. Másfelől azonban az előképzettség emelése szembetűnően előnyös befolyással volt az első éves hallgatók előmenetelére, a mennyi-

ben a második félév végén kötelező előszigorlat eredménye jóval kedvezőbben alakult, mint a múltban. Míg ugyanis a megelőző tanévben 176 első éves hallgató közül az előszigorlaton végeredményben 111, azaz 60·0% felelt meg, addig ezuttal 68 jelölt közül 60, azaz 83·4% felelt meg, köztük Miljkovics Vladislav az igen szigorú feltételekhez kötött kitünő, kilenczen pedig a jeles általános osztályzatot érdemelték ki. Ez a kedvező eredmény igazolta annak a felfogásunknak a helyességét, hogy a múltban kevéssé kielégítő eredménynek részben a hallgatók nagy száma, főképen azonban a növendékek hiányos előképzettsége volt az oka.

A főiskolának egyébiránt az I. félévben összesen 384, a II. félévben 374 rendes hallgatója volt.

A rendes polgári hallgatók közül 70·9% hat középiskolai osztálynak megfelelő, 29·1% pedig ennél magasabb előképzettség fölött rendelkezett (a megelőző évben 21·6%).

A szorgalmas hallgatókat tanulmányaik közben határozottan támogatták ez évben is a költségvetésben erre a célra előirányzott állami ösztöndíjak, melyek összege a f. évi költségvetésben 38,000 koronáról 49,000 koronára emeltetett fel. Jeles osztályzatú érettségi bizonyítvány alapján beiratkozott és a főiskolán is jeles előmenelt tanusító hallgatók évi 800, mások 600, illetőleg 300 korona ösztöndíjban részesültek s egészben az év folyamán 72 hallgató 31,750 korona állam-ösztöndíjat élvezett, más alapokból pedig nyolcz hallgató 1760 koronát és 9360 frankot.

Tandíjmentességben az első félévben 56, a másodikban 45 hallgató részesült és az elengedett tandíjak összege 2655 koronát tett ki.

A főiskola költségadománya fedezte ezenkívül a hallgatók úti és élelmezési költségeit a gödöllői koronauradalomban szervezett gyakorlati tanfolyamon, valamint a poliklinikai és az állategészségrendészeti kirándulások alkalmával.

Tudományos kérdések megfejtésére négy pályázat volt hirdetve s ezek közül kettő volt eredményes. A 200 koronás állami pályadíjat a sebészet körébe vágó dolgozattal Salczer Dávid IV. éves hallgató, a dr. Thanhoffer Lajos egyetemi tanártól adományozott 200 koronás pályadíjat pedig physiologiai kérdés kidolgozásáért Wetzl János és Schmidt Mihály III. éves hallgatók nyerték el.

A tanév folyamán a főiskola tanártestülete 59 oklevelet szolgáltatott ki.

A már korábban megkezdett építkezések folytán a lefolyt tanévben a főiskola több tanszékének helyiségei tetemesen bővültek. Így a bakteriologiai intézet a tanév elején a Hungária úton levő, minden tekintetben a modern igényeknek megfelelő módon berendezett új helyiségeibe költözött át, addig bírt helyiségeit pedig a gyógyszer-tani tanszék foglalta el, mely mindaddig rendkívül szűk helyen volt kénytelen meghúzódni.

A boncz-tani és kórboncz-tani intézet épülete emeltesse alakíttatván át, a két intézet terjedelmes új helyiségeket nyert, melyek egy része laboratóriumok gyanánt, másik része a gyűjtemény-tárak elhelyezésére fog szolgálni. Mindkét intézet ezidőszerint is, bár új keletű, de máris gazdag és értékes gyűjtemények fölött rendelkezik, melyek azonban alkalmas hely hiányában nem voltak megfelelő módon elhelyezve és melyeket azért nem is lehetett az oktatás céljaira kellő-

képen értékesíteni. Az épületek kibővítése ezt most lehetővé teszi és ezzel a tanítás egy új, értékes eszközzel gyarapodott.

*

Örömmel teszek jelentést azokról a kitüntetésekről, melyekben a tanártestület több tagja a lefolyt tanév folyamán részesült. Így dr. Liebermann Leo tanártársunknak Ő Felsége az egyetemi nyilvános rendkívüli tanári címet adományozni méltóztatott, a párisi világkiállításon való közreműködésért pedig a tanártestületnek egy tagja legfelső, négy tagja pedig miniszteri elimerést nyert.

A tanártestület tagjainak száma egyébiránt tanév közben egygyel szaporodott. Abban a tudatban, hogy a természettudományok terén minden egyes szakma művelése egy egész embert igényel, a tanártestület régtől fogva arra törekszik, hogy a főiskolán lehetőleg minden egyes tárgynak külön előadója legyen. Ebben a tekintetben a múlt évben ismét egy lépéssel előbbre jutottunk annak folytán, hogy a belgyógyászati és járványtani tanszék kettéválasztatott. A tanév folyamán ez a kettéválasztás véglegesen ténynyé vált azzal, hogy a belgyógyászat nyilvános rendes tanárává a tanártestület egyhangú javaslatára dr. Marek József, volt belklinikai segédtanár neveztetett ki.

Az állatorvosi közszolgálat államosítása, illetőleg az ennek kapcsán történt tömeges kinevezések alkalmával a főiskola tanársegédei is jórészt m. kir. állatorvosokká neveztetvén ki, azonnal való távozásuk a gyakorlati oktatás közben nagy nehézségeket okozott volna, ezeket azonban a nmélt. földművelésügyi minisz-

terium nagylelkűen elhárította azzal, hogy a közszolgálatba kinevezett assistenseket itteni állomásaikon a tanév végéig meghagyta. Mély köszönetet mondva ezért a kegyességért, egyúttal örömmel utalhatok arra, hogy a főiskola assistensei, nyilván itteni további tanulmányaik méltatásául, mindannyian közvetlenül a második fokozatba nevezettek ki m. kir. állatorvosokká.

A magas miniszterium kegyessége tette lehetővé azt is, hogy az ambulatorium és a poliklinika vezetője szintén megmaradhatott további intézkedésig jelenlegi helyén s így biztosítva maradt ezen két intézmény önálló vezetése, a melynek hasznos működését eléggé mutatja az a tény, hogy a bejáró betegek száma az utolsó évben 2533-ról 7177-re emelkedett.

A főiskola szervezeti szabályzata, úgy, mint már annak előtte az akadémiai szabályzat is, a magántanári intézményre vonatkozólag is tartalmaz intézkedést és ennek kiegészítéséül külön szabályzat részletesen előírja a magántanári képesítés feltételeit. A lefolyt tanévben a tanártestület ezen szabályzat alapján az első magántanárt képesítette dr. Szakáll Gyula, akkor a m. kir. rovar-tani állomás assistense, jelenleg m. kir. állatorvos személyében, kinek képesítését «a háziállatok összehasonlító boncztanából» a földmivelésügyi miniszter úr ő Excellenciája időközben megerősítette.

A magántanári intézmény további fejlesztése, úgy mint más főiskolákon, nálunk is, úgy a tudományos bűvárlat, mint az oktatás érdekében igen kívánatos. Az intézmény, midőn módot nyújt arra, hogy az önálló bűvárlás iránt érzékkel és kedvvel bíró egyének tanulmányaik eredményeit szóbeli előadásokban is közöljék, bizonyára serkentőleg fog hatni a

fiatal szakemberekre, hogy igyekezetüket és tehetségüket ebben az irányban is érvényesítsék.

Másfelől az oktatásnak érdekében áll, hogy erre képesített szakemberek egyes disciplinák nagyobb fejezeteit vagy bizonyos kisebb körű specialis szakokat részletesebben tárgyaljanak, mint azt a rendes előadók egész szakmaköröket felölelő előadásaikban tehetik. A hallgatóságnak ez úton módjában áll az illető szakok részleteibe mélyebben behatolni s így ismereteiket minél jobban bővíteni.

A tanártestület már a szabályzat megalkotásakor arra törekedett és a jövőben ezt az irányt kétségkívül mindig szem előtt fogja tartani, hogy a magántanárok közreműködésének magas tudományos színvonalát biztosítsa. A magántanári képesítésre nézve ugyanis olyan szigorú feltételeket hozott javaslatba, melyek biztosítékot nyújtanak arra nézve, hogy csak erre valóban hivatott egyének fogják a főiskolán az előadás jogát elnyerhetni.

*

Az állatorvosképzés feltételeinek a közelmúltban történt módosítása előreláthatólag befolyással lesz a hallgatók katonai szolgálatára is és nézetünk szerint előbb-utóbb szükségessé fogja tenni az állatorvosönkéntesekre vonatkozó szabályok módosítását, mely kérdéssel a tanártestület már az utóbbi tanév közben behatóan foglalkozott.

A volt állatorvosi akadémia hallgatói, a kik hat középiskolai osztálynak megfelelő előképzettséggel iratkoztak be, csak az állatorvosi tanfolyam teljes elvégzése és az oklevél elnyerése útján szerezték meg a jogot arra, hogy katonai kötelezettségüknek mint egy

éves önkéntesek tehessenek eleget. Mint önkéntes állatorvosgyakornokok néhány év óta az év egyik felét fegyver alatt, a másikat katonai állatkórházakban szolgálták le, az év leteltével pedig tartalékos állatorvosokká neveztettek ki a katonai hivatalnokok létszámában.

A főiskola újjászervezésével lényegesen módosult ebben a tekintetben a helyzet. A jelen tanévtől fogva beiratkozó hallgatók kivétel nélkül rendelkezvén középiskolai érettségi bizonyítvánnyal, már ennek alapján meg van a joguk az egy éves katonai szolgálatra, a melyet akár a szaktanulmányok megkezdése előtt, akár ezek megszakításával vagy pedig, ha ezt koruk megengedi, az oklevél megszerzése után teljesíthetnek. Ebben az utóbbi esetben saját tetszésüktől függ az évet akár egészben valamely csapattestnél fegyver alatt, akár pedig, állatorvosi képesítésök alapján, fele részben katonai állatkórházakban leszolgálni.

Már eleve valószínű, hogy a kész állatorvosok nagyobbbrészt idegenkedni fognak attól, hogy mint állatorvosgyakornokok lépjenek szolgálatba és pedig azért, mert egy évi szolgálatuk közben a gyógykovácsi karszalag viselésének kötelezettsége őket a többi hasonló értelmi minősítéssel bíró egy éves önkéntesektől megkülönbözteti és azonkívül azért is — s ez az ok talán a nyomósabb — mert mint állatorvosgyakornokok nem szerezhetik meg a tiszti jelleget, míg különben fegyver alatt szolgálva, ugyanannyi idő alatt és ugyanannyi fáradsággal, tartalékos tisztekké lehetnek.

A jelen szabályzat érvényben tartása mellett tehát tartalékos katonai állatorvosokban előreláthatólag hiány fog beállani. Bennünket azonban ennél a kérdésnél első sorban az a körülmény érdekel, hogy jelenleg az

okl. állatorvos is külön egy évet kénytelen a katonai szolgálatra áldozni s ennél fogva középiskolai tanulmányainak befejezése után csak öt év múlva kezdheti meg állatorvosi működését.

Azt hisszük, hogy a kérdés hallgatóinkra nézve előnyös módon volna rendezhető, ha, úgy mint az orvostanhallgatók, az önkéntesi év első felét a tanfolyam harmadik évének végével fegyver alatt, a másik felét pedig az oklevél megszerzése után állatorvos-helyettesi minőségben szolgálnák le. Ennek a kedvezménynek megadása, illetőleg az állatorvosok katonai szolgálatának ilyen értelemben való szabályozása, a midőn biztosítaná a tartalékos katonai állatorvosok létszámának megfelelő kiegészítését, tetemes könnyebbséget jelentene az állatorvosképzés szempontjából és ez az utóbbi körülmény teszi kötelességünké, hogy ezen fontos kérdés rendezésének kívánatos voltára idejekorán rámutassunk.

★

Ezekben a rövid vonásokban óhajtottam egészen vázlatos képet nyújtani a főiskolánk falai között lefolyt egy év fontosabb mozzanatairól. Az újjászervezés nagy feladatának megoldása után ezúttal csak csendes munkáról számolhattam be, mely azonban szintén hozzájárult a közelmúltban létesített reform alapjainak megszilárdításához és eredményességének biztosításához. Folyton szem előtt tartva a magunk elé tűzött célt: főiskolánk fokozatos fejlesztését és minél magasabb színvonalra emelését, ismét előbbre jutottunk egy lépéssel és a haladás tudata megnyugvással tölt el. De a midőn az elmúlt egy évi időre és az ez idő alatt elért eredményekre visszatekintünk,

erőink gyöngeségének érzetében, őszinte hálával adózunk mindazoknak, hatóságoknak, testületeknek és egyeseknek, a kik törekvéseinkben támogattak. Első sorban és mindenek előtt azonban Darányi Ignác földmivelésügyi miniszter úr ö Excellenciája irányában tolmácsolom a tanártestület hálás köszönetét azért a kegyes jóindulatért, melylyel, miként a múltban, úgy a lefolyt évben is javaslatainkat és felterjesztéseinket fogadni méltóztatott.

*

A most kezdődő tanévvel teljes érvényre jutott az újjászervezésnek az a sarkalatos intézkedése, mely szerint az állatorvosi tanfolyamra kizárólag gymnasiumi vagy reáliskolai érettségi bizonyítvánnyal vehetők fel rendes hallgatók. Megnyugtató és az újjászervezésbe vetett reményeinket igazolja az a tény, hogy a beiratkozásra kitűzött rendes idő alatt hallgatók várakozásunkat meghaladó számban jelentkeztek. Míg ugyanis a múlt tanév elején 63 hallgató iratkozott be és ezek közül 19 érettségi bizonyítvány alapján, addig ezúttal az utóbbi előképzettséggel eddig 41 hallgató lépett be, mely számot annál kielégítőbbnek mondhatunk, ha tekintetbe vesszük, hogy a monarchia másik államában a már korábban újjászervezett két állatorvosi főiskola hallgatóinak száma messze mögötte marad.

Önökbe, ifjú barátaim, helyezzük most reményünket és bizodalunkat. Önökön áll, hogy magaviseletükkel, szorgalmukkal és előmenetelükkel ezt a bizodalunkat s egyben a létesített reform szükséges és czélszerű voltát. Igazolják hisszük, hogy érett megfontolással léptek erre a fáradságos, de a buzgó törekvést és a

komoly munkát jól jutalmazó pályára. Tanulmányaikra és boldogulásukra igen kedvezők a viszonyok. A főiskola rendelkezésükre bocsátja a sikeres tanulás minden szükséges eszközét; intézetei bő alkalmat nyújtanak önöknek elméleti és gyakorlati ismeretek gyűjtésére, az állatorvosi közszolgálatnak államosítása pedig tudományosan képzett szakemberekhez méltó működési tért nyitott meg Önök részére.

Értékesítsék fiatal koruk munkaképességét jövőjük érdekében! Ápolva ifjú szíveikben a hazaszeretetet és minden jó és szép iránti lelkesedésüket, itt időzésük első és fő feladatának a szorgalmas, komoly tanulást tekintsék. A megfelelő előkészültség birtokában kezdjenek halogatás nélkül a munkához és csakhamar érezni fogják a munka nemesítő hatását; meg fogják szeretni a szakmájukat annak tudományos jellege miatt és lépésről-lépésre előrehaladva, naponkint új ismereteket gyűjtve, a jól teljesített kötelesség fel-emelő tudata, majd később az életben az elért eredmények fogják megjutalmazni fáradozásukat. Dolgozzanak, tanuljanak, hogy majdan joggal és önérettel elmondhassák, hogy az állatorvosi kar szellemi színvonalának emeléséhez, tudásukkal és munkájukkal Önök is hozzájárultak. Munkálkodjanak serényen, odaadón, mert:

A miveletlen föld csak gazt terem;
 A lélek is csak úgy emelkedik
 A józanság tisztább világihoz,
 Ha a tudományok és ismeretek
 Tárából gazdag zsákmányt gyűjtött magának.

(Berzsenyi.)

AZ
ÁLLAT-ANATOMIA FEJLŐDÉSE.

BESZÉD,

MELYET

A BUDAPESTI M. KIR. ÁLLATORVOSI FŐISKOLA
TANÉVMEGNYITÓ ÜNNEPÉLYÉN

1901. ÉVI SZEPTEMBER HÓ 11-ÉN

MONDOTT

Dr. NÁDASKAY BÉLA

EGYETEMES ORVOSDOKTOR, OKLEVELES ÁLLATORVOS, A LEIRÓ ÉS TÁJBONCZTAN
NY. R. TANÁRA, A FERENCZ JÓZSEF-REND LOVAGJA, A MAGYAR ORSZ. ÁLLATORVOS-
EGYESÜLET ALELNÖKE, AZ ÁLLATORVOSI FŐISKOLA V. REKTORHELYETTESÉ.

Mélyen tisztelt ünnepi közönség!

A főiskolai szervezet jellegéből kifolyólag, ma első ízben érvényesül a rektorhelyettes illetőleg ama megállapodás, mely szerint a helyettesítés tisztségében az egyes tanévre, a tanártestület közbizalma által megválasztott s a földművelési Miniszter ő nagyméltósága által megerősített egyén, eme tisztétől megválva, azt követőjének átadja.

Az állatorvosi főiskola újjászervezése óta a tanév megnyitása, úgy mint más főiskolákon, ünnepélyes körülmények között történik. Nem hiábavaló külső hivalkodás, hanem igen komoly jelentőségű mozzanat ez mindig a főiskola életében, a melylyel első sorban minmagunk, a főiskola tagjai külső jelekben is elismerjük az intézmény jelentőségét; kifejezzük minmagunk a tudományok iránt, melyek a főiskolán taníttatnak és műveltetnek tantermeiben és laboratóriumaiban, a tiszteletet és méltatást s ez által nemcsak felhívjuk mindeme körülményekre a szülőket, sőt az ország figyelmét, hanem intjük e megkapóbb percekben a fiatalságot is arra, hogy a tudományoknak szentelt helyiségekbe, termekbe lépve, mindenkor méltó komolysággal kössék figyelmüket a maguk elé tűzték nagy és szép célra.

Igy a mai ünnepi alkalommal is, ennek lényegét és

belső jelentőségét vizsgálva: fenkölt s mély értelmű gondolatok fakadnak elménkben s lelkünkben egyaránt. Hogy ez így van, annak legbeszélőbb bizonyítékául szíves megjelenésüket tekintem, mert megjelenésük egyszersmint legértékesebb dísz is ez alkalomnak, a miért a magam részéről is a legmelegebb köszönetet kifejezni hálás szívvel kötelességemnek ismerem.

Valamint a polgári életben a Sylvester-est utolsó órakongásának elhangzásakor ünnepelve üdvözljük az újévet, valamint a családban a születések napjait évről-évre ünnepies alkalmúl, megilletődve emeli ki öregje-fiatalja: éppúgy a most ünnevelt alkalom is évről-évre visszatér, meg elvonúl, hogy ismét visszatérjen; mert az idő az az örökkévaló állandó; csak mi és a dolgok mulandósága mondatja velünk: hogy az az idő halad. Ezen időpontokon ne lépünk át könnyelmű gondtalansággal. A komolyabb elme a múltból tanulságot merít okulásúl a jövő számára; állapotjunk meg tehát mi is a beköszöntő szorgalmi idő küszöbén, merítsünk tanulságot a múltból, hogy általa megerősödvé, haszonnal munkálkodhassunk a jövőben.

Szeretett és igen tisztelt kartársaim bizalma és ő nagyméltóságának Darányi Ignác miniszter úrnak kegyes hozzájárulása által az én feladatomma lön, hogy mai gyülekezésünkön a hasznos reflexiók világitó mécsét ápoljam. Nagyon érzem, hogy a társult körülmények között nehéz e feladatomnak méltóan megfelelni s csakis annyiban vagyok képes arra, a mennyiben e feladat kötelesség is; és ennek ismerése erősíti jó akaratom mellett szerény képességeimet.

Egy körülmény különösen megnehezíti feladatomat;

az, hogy nem szeretek idegen területen bolyongani és a «sutor ne ultra crepidam» egyenest tiltja is azt; követem hát útmutatását s legelsőbbet a szűkebb értelemben vett állatboncztanak, a házi állatok boncztanának területére lépek, annál is inkább, mert szükségesnek, tehát hasznosnak itélem, hogy éppen ilyen kiváló alkalommal erre a tárgyra fordítsam a figyelmet, ámbár nem szándékom azt túlhosszasan lekötöni és igénybe venni, mert tudom, hogy a türelemre appellálni háládatlan dolog.

A nagy költő és filozófus *Goethe* azt mondja:

«Wer nicht von tausend Jahren
Sich weiss Rechenschaft zu geben,
Bleibt im Dunkeln, unerfahren,
Mag von Tag zu Tage leben.»

A dolgok folyásának megfigyeléséből levont böles következtetésnek szép kifejezése, a mely arra utal, hogy kutatva a régieket s legrégebbe, azokból, mint ősforrásból merítsünk tapasztalást, azokra, mint alapra építsünk tovább.

Ha ennek utasítását követjük, arra a meggyőződésre jutunk, hogy az ember, a természetnek egyes irányokban legkifejlődöttebb lénye, képességeivel létének már legkorábbi idejében kiterjeszté gondoskodását az állatokra. Ezek az ő gondoskodása folytán értékessé is váltak, annyira, hogy a legrégebb korban, még honfoglaló őseink is, ha tetsző, ha kedves áldozatot kívántak bemutatni isteneiknek vagy istenüknek, arra legszebb állataikat választották ki. Ezekről az állatokról az van megírva, hogy hibától menteseknek, külsőleg, belsőleg épeknek kellett lenniök; azok tehát, a kiknek tisztességük vala az áldozatok bemutatása, meggyőződendők a kellő tulajdonságok teljességéről, meg is vizsgálták

amaz állatokat, még pedig nemcsak külsőleg, hanem belsőleg is; erre azonban fel kelle bontaniok az állatok testét és így gyakorlatból, tapasztalásaik útján ismerkedtek meg az állati test boncztani alkatottságával. Minthogy akkoron az atya foglalkozása rendszerint ráhármlott fiaira, az áldozatok bemutatását teljesítő öregek, az istenek és isten szolgálói, mindenestre beoktatták fiaikat, esetleg egyéb hivatali utódjaikat, a hivataluk ellátására szükséges boncztani ismeretekre. Ime az állatboncztani ismereteknek s azok tanításának legelső kezdetét a legrégibb, a mondaszerű őskorba kell tenni. A történetírók által legrégibbnek mondott népek, a hinduk és chinaiak őskorából származó faragványok és irások is arról tanuskodnak, hogy az embereknek már amaz időkben kellett boncztani ismeretekkel birniok, bármily hiányosak vagy tévesek voltak is azok. Ilyen iratok pl. a chinaiaknál a Kr. sz. előtti 2000 évről valóknak állítatnak* s bennök már szó van a gyomorról, májról, szívről, a tüdőről és vesékről. De nem is lehet képzeln, hogy azok, a kik saját intézeteket állítottak az áldozati állatok tartására, külön egyének felügyelete alatt, más szóval a szent czélokra tenyész-intézeteket tartottak fenn: minden anatomiai ismeretek nélkül szükölködtek volna; a midőn már 2155 évvel Kr. sz. e. egy napfogyatkozás alkalmából lovas mandarinokról történik említés; már pedig ezek a legelőbbkelő osztály valának, kik lovaikat mindenestre jó állapotban tartották, akár arra rendelt külön egyének, akár az illető tulajdonosok maguk.

* Weiss: Weltgeschichte. I. p. 1. (Postolka: Geschichte der Tierheilkunde. Wien 1876.

Az indus sanscritből tett fordításokból, a melyek Kr. sz. e. 1519-ről szólnak,* tudhatjuk, hogy a hinduk már akkor állatorvoslással foglalkoztak s lovaikat vasalták is; bizonyos anatómiai ismeretek nélkül ezt nem teheték volna.

A későbbi korból, Kr. sz. után a 9. századból való *Janus Damascenus* arab fordítása a sanscritből, a mely már a 13. században latinra — Palermói Mózes által — a 14. században olasz nyelvre is le lett fordítva,** már állatorvoslásról ír.

A régi egyiptomi, a Benihassanban, sírokban és barlangokban talált képek, a melyeket *Roselini*, *Wilkinson* és *Champollion* ismertetnek, arról tanuskodnak, hogy soknemű háziállatot tartottak, azokat becsülték, velök jól bántak, sőt mint *Herodot* mondja: szent tiszteletben részesítették s az ilyen állatok gondozása nagy tisztességet adó állás vala. Nem tételezhető fel, hogy pl. az Osiris templomában tartott, az egyiptomiak tisztelete tárgyát képező apis meg a szent tehének, ha megbetegedtek, ne gyógyították volna, a mire bonczi ismeretek mindenképen szükségesek voltak. A régi egyiptomi képek, faragványok és irások azt tanusítják, hogy az egyes állatnemeket külön orvosok gyógyították s hogy a barmoknak, a szárnyasoknak és a gazelláknak külön orvosaik is voltak s ez a körülmény már egymaga is feltételezi, hogy kellett bonczolással is foglalkozniok, mert csak ez alapon lehettek mintegy specialistákká.

Az egyiptomiakhoz akkori időben igen közel állottak az izraeliták és főnicziek. A történelem tanúsága sze-

* *Ainslic*: *Materia medica indica*. Vol. II. p. 516. (Postolka.)

** *Kreutzer*: *Veterinär-Medizin*. Bd. XXI.

rint őskorukban nomád életet éltek; baromtenyésztéssel foglalkoztak, voltak juhaik, szarvasmarháik, szamaraik, tevéik; mindenesetre ez állatok húásával táplálkoztak, bőrükkel-szőrükkel ruházkodtak; ismerniök kellett tehát testük alkotását is. Mózes törvényei, melyek az állatáldozatokat szabályozzák, oly részletekre is kiterjedők, melyek már tüzetesebb anatómiai ismeretekre utalnak s ilyeneket annál inkább fel kell tételezni, ha figyelembe vesszük, hogy nekik közegészségügyi, meg járványtani, sőt állatorvos-rendészeti irányú törvényeik is voltak (Mózes III. könyve). — A főnicziek korán jártasok valának a művészetekben; ember- és állatszobraikon az izomzat oly kifejezetten és helyesen van feltüntetve, a mint az csakis boncz-tani ismeretek alapján lehetséges.

Az anyaország műveltsége átültetődött a gyarmatbirtokokra is, Tyrusba és Carthagóba; ez utóbbi alapítatásának mondájából világosan érthető, hogy akkorában állatokat bonczoltak; ismerték tehát részeiket is.

Carthagónak a rómaiak által történt bevételek egyebek között Mago nevű irótól való művet találtak, a mely mintegy 200 évvel Kr. sz. e. iratott s a melyet utikai Dionysios Cassius ültetett át görög nyelvre; abban Mago számos állatorvosi dologról, meg egyes műtételekről is beszél, a mihez legalább is tapasztalati boncz-tani ismeretek voltak szükségesek.

Az észak-ária népek, a médek és perzsák, a történetírók szerint, már a legrégebb korban híresek valának arról, hogy igen sok barommal s kivált kitünő loállományyal bírtak; rendezett gazdaságot, állat-tenyésztést vezettek s házi szárnyasokat is tartottak.*

* Weiss: Weltgeschichte Bd. I. p. 437.

A Khorda-Avesztának nevezett munkában: a házi állatok ellen elkövetett vétségek miatt, ú. m. azok bántalmazása, koplaltatása, hideg és hőség által szenvedtetése és kivált a fiatal barom megölése miatt való bűnbánat olvasható. Arról, a ki kutját agyonüt, azt mondja az ő szent írásukban istenük Ahura-Mazda: hogy lelke irtózatosan fog e világból elköltözni s a megholt lelkek egyike sem fog vele barátkozni. Ilyen viszonyokból, meg abból, hogy a Zenda-Vesztában állatorvosokra vonatkozó dijszabás is foglaltatik, biztosan következtethetni, hogy ama népek tudása az állatokra vonatkozólag mindenestre már bővebb volt, s hogy nagyon becsült házi állatjaikat belső szerkezetükben is ismerték és alkotásukat tanulmányozták. Erre számosabb, állatorvoslással is foglalkozó műveikből is lehet következtetni, melyek ugyan már Kr. sz. után irattak (ilyen például Abul-Hafen Thabit Ben Corva ben Zahrun el-Harrani állatgyógyászati munkája 836-ból Kr. sz. u., Abu Hanifa 902-ből stb.)*

A míg a kelet népeinek az állatok anatómiai alkatását illető tudására leginkább csak következtetni lehet egyéb viszonyaik kisebb-nagyobb fejlődöttségéből: már határozottabb adatok állanak szolgálatunkra a görögökről és a rómaiakról.

Ámbár már a görög hősmondakör is tartalmaz állatokra való vonatkozásokat, mégis csak a Kr. sz. e. 1380. évben született Melampusról van első, biztos tudomásunk arra nézve, hogy látnoki tehetsége mellett még embert és állatot gyógyítani is tudott s oly nagy hírnévvel bírt, hogy közmondássá vált arra, a mi lehetetlennek látszott, azt mondani, hogy: «még Melam-

* *Kreutzer*: l. c.

pus sem lenne arra képes». Ő különben gazdag pásztor volt, a ki állatjain tett tapasztalásait emberekre átvive is hasznosította, mindenestre bonczolgatta is az élelméül szolgált vagy pedig elhullott juhait.

Melampust túlszárnyalta hírben Chiron, a kentaur, a ki Kr. sz. e. a 14. és 13. században élt s a kiről Tengler G. azt írja, hogy Chiron kentaurnak nevezte-
ték, mivel ἰππιατρικον-t, állatorvostant írt, mely mű, Kircher állítása szerint, az arabok előtt is nagyon ismeretes vala.

Ugyancsak Tengler állítása szerint ama nikeai érme, melyeken egy ló emberi kezekkel, kígyó által körülfont pálczát tartva, van ábrázolva, az állatorvoslás jelképezői voltak és az Asklepiadok, Aeskulap követői idejéből valók. Tudjuk, hogy Aeskulap vagy Asklepiás a gyógyászat ősatyjának tekintetett a görögöknél s családja, az Asklepiadok, hosszú időn át majdnem kizárólag foglalkozott emberek és állatok gyógyításával.

Az Asklepiadok családjának, kiknek Apollo és Arsinöe valának öszsüleik, ivadéka volt Hippokrates is, a ki Kr. e. kb. 460 évvel született Cosban* és 83 éves korában Larissában (Thessalia) halt meg. Irataiból biztosan tudjuk, hogy állatokat bonczolt, s azokon tanulva az anatómiai szerkezetet, észleleteit róluk átvitte az emberi testre. Hippokrates nevezte el az állati szervezet fehér színű, szálak képleteit νεῦρον-nak, noha ő az inakat is e megnevezés alá foglalta. Abban a korban élt, tehát 480-ban Kr. e., Alkmæon, kiről írva van, hogy az elsők közé tartozott, kik bonczolásokat végeztek s hogy ő fedezte fel a később Eustachról nevezett csövet, meg a látóideget, még pedig kecskében.

* Tengler G.: De ortu medicinæ e templis.

Hippokrates után használja az anatomia mai nap is a lüktető erekre az *αρτηρίη* elnevezést, noha ő úgy képzelte, hogy azok levegőt tartalmaznak s az artériákról megmondotta, hogy a szívben gyökereznek; ő azonban a légesövet is ide foglalta. Hippokrates már megkülönbözteti a bélhuzam vastagabb és vékonyabb részét. Már ő a szervezetben rejlő erőnek tulajdonítja az életet s ez erőt *πνεῦμα*-nak, *φύσις*-nek, *ἐνόρμηον*-nak nevezi, a mely erő kivált a betegségek forduló-pontjain (*κρίσις*) érvényesül, működik. Ime ő, a kinek neve 23 száz éven át fenmaradt, tudta és állítja azt, a mit az újkor orvosai azzal fejeznek ki: *natura ipsa medicatrix*; és e messze időkről kiható ész az ő tudását első sorban állatok bonczolása és megfigyelése útján szerzé. (Egyebek között szól állatok tüdőjében talált hydalidekről, állítja, hogy eskórbán szenvedő kecskék agyában víz található stb.)

A vele egyidőbeli Demokritos szintén állatok bonczolásával foglalkozott. Kortársa és Sokratesnek nagy-hírű tanítványa, *Xenophon*, ki Kr. e. 450-ben Athénben született, a lovaglásról és a ló külsejéről írt, a ló lába végének állásáról, a gégejárat szélességéről, a jól fejlődött egyes testtájokról (ágyék, fartájáról) ugyanazt állítja, a mit mai nap is tanítunk.

Et nunc venio ad fortissimum virum! Lássuk *Aristotelest*, a régi görög tudósok legtudósabbját, a kiről *Hegel* nagy német filozofus azt mondja, hogy «nines korszak, mely hozzá hasonlót állíthatna». Aristoteles, a ki a nagy Sokrates halála után 16 évvel, vagyis 384-ben Kr. e. Stagirusban született, 17 éves korában már Athénbe jött és húsz éven át volt folytonos viszonyban bölc tanítójával Platóval. Kétségen kívül nagy befolyással volt Aristotelesre az a körülmény,

hogy maczedoniai Fülöp őt választá fiának a későbbi Nagy Sándornak nevelőjéül. N. Sándor ismerve és nagyrabecsülve tudományosságát, még hadjárataiban sem feledkezett meg tudós tanítójáról, mert mint Plinius írja, «nehány ezer egyén, kik vadászattal, madár- és halfogással foglalkoztak, abból éltek, nemkülönben a perzsa birodalom állatkertjeinek és madárházainak felügyelői, mind parancsot kaptak Sándortól, hogy minden vidékről és helyről azt, a mi nevezetes vala, Aristotelesnek küldék meg».

Ilyen körülmények között kiválóan gazdag anyaggal rendelkezhetett Aristoteles az ő nagy «*Állatok természetrajza*»-nak megírására. És ez a mű tanúskodik arról, hogy az *állatanatomia méltán dicsekedhetik azzal, hogy egyik alapvető és legkiválóbb művelője a nagy Aristoteles vala*, a ki valójában az *összehasonlító boncztan* alapítójaként tisztelhető s a ki már az állat szervezet legelső fejlődését is tanulmányozta tyúktojások felhasználásával. Bonczolt ő elefántot, tevét, szarvasmarhát, sertést, kutyát és majmot, leírva egyes szerveiket, de embert ép oly kevésbé bonczolt, mint a hogy sem Hippokratesnek, sem Galenusnak nem volt kése alatt emberi tetem. Aristoteles nemcsak az egyes szerveket ismerteti, hanem leírja a hashártyát is, megnevezi a *κεφαλη τοῦ ὀρχεως*-t, a vas deferentst, a hüvelyhártyát stb.

Valóban e nagy tudós megérdemelné, hogy vele hosszasan foglalkozzunk, de sietve tovább kell haladnom. Csak röviden említem meg *Diocles Caristius* (szül. Kr. e. 360. évben Euboeában) mint buzgó anatómust, ki Hierocles szerint szabályszerű állatboncztani technikát állapított meg; *Erasistratos* (szül. Kr. e. 304-ben Keos szigetén), a ki főképen állatboncztannal

foglalkozott s kivált az agyvelő összehasonlító boncztanával, noha az egykorú írók állítása szerint ő volt az első, ki engedelmet kapott emberhulla bonczolására.

Midőn a görög műveltség lassankint átszívárgott Itáliába, a latinok átvették tőlük az orvosi ismereteket is, a melyek művelése azonban ekkor már hanyatlóban vala, de Italiában is már a Kr. e. időkben is voltak egyes kiváló egyének, kik állatok gyógyításával és — ha nem is különösen — boncztanával is foglalkoztak. Tudjuk, hogy *Cato* a censor (Marcus Porcius Cato Censorius), a ki Kr. e. 234-ben Tusculumban született, földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozott s tapasztalatait. «*De re rustica*» czimű munkájában írta le; továbbá *Marcus Terentius Varro*, a ki 116-ban Kr. e. született a szabinok földjén Reateban, igen behatóan művelte a gazdasági tanokat, nevezetesen az állattenyésztést is, a miről «*De re rustica*» czimű munkájában nagy alapossággal beszél, míg második könyvében csak a házi állatokkal foglalkozik, noha boncztani adatok nélkül, de nagy tudományosságáról feltehető, hogy ő ilyen irányban is bűvárkodott.

Ámbár az állatorvosi anatómiát in specie nem érinti, mégis meg kell emlékeznünk a költő *Vergilius*-ról is (szül. 70-ben Kr. e.), ki Georgicájában, a mely négy könyvből áll, kiterjedten foglalkozik állatorvosi dolgokkal (juhok, szarvasmarhák, lovak betegségeit, sőt ragályos és járványos bajokat is ír le. Közelebbről érdekel azonban *Aulus Cornelius Celsus* (kb. 40-től Kr. e. 14—20-ig Kr. u.), a ki «*De artibus*» czimű nagy munkájában nyolcz könyvet: *De medicina* czímen a gyógytudományoknak szentel; mint mély és alapos tudású férfiú, a ki Columella mondása szerint: «*Universæ naturæ prudens vir*» vala, midőn az állatorvosi

tudományokkal alaposan foglalkozott, bizonyára az állatboncztanban is buvárkodótt vala.

A Kr. sz. után való közelebbi időszakban *Cajus Plinius Secundus major*, tehát az idősebb Plinius, a ki 23-ban Kr. sz. után Comoban született, annyiban említendő, a mennyiben nagyszámú munkái közül nagy természetrajzi munkát is írt, a melynek 6—10-ik könyve zoológiával foglalkozik. Ebben az encyklopædikus jellegű nagy műben állatboncztan ugyan kevés foglaltatik, mégis tekintetbe véve azt, hogy érvágásról is szól s arra a czombvivőeret használja, joggal következtethetjük, hogy az állatok anatómiájával is mindenesetre foglalkozott.

Elhaladva *Pedanius Dioscorides Anazarbeus*, a nagy botanicus mellett, a ki 40—90. Kr. u. élt és 600 növényt írt le gyógyászati vonatkozásaikig illetőleg, — *Columellához* jutunk.

Lucius Junius Moderatus Columella, a ki a spanyolországi Cadixban született, amaz idők legkiválóbb gazdasági írója, «*De re rustica*» című, 16 könyvből álló híres munkájában, a melyből azonban négy könyv elveszett, állatorvosi dolgokról is szól. Az állatbetegségek leírásánál egyes szervek betegségeit is tárgyalja, az érvágást ajánlja, és kivált a sebészet tekintetében egyes műtéteket oly alaposággal tárgyal, mely bizonyítja, hogy neki mindenesetre állatboncztannal is foglalkoznia kellett; mert e nélkül pl. egyes műtéteknek többféle (castratiónak háromféle) módját alig végezhetné, sem embryotomiát az anyajuh megtartása czéljából nem alkalmazhatott volna. Mindez pedig irataiban olvasható, a melyek nagyon elterjedtek voltak és németre, francziára, olaszra és angolra is lefordították.

A Kr. sz. után számított első félszázadban élt és működött *Éphesusi Ruphos* (50 körül Kr. sz. u.), mint korának legkiválóbb anatomusa. Ő sem emberhullán bűvárkodott, hanem az emberhez legjobban hasonlító majmokat bonczolta, ezenkívül pedig házi állatokat is használt fel tanulmányaira, kivált juhokat; így fedezte fel Ruphos a látóidegek kereszteződését, a lencse tokját és a később Fallopiáról megnevezett oviductust. Ruphos már ismeri az agyidegeket s az idegeknek tulajdonít minden működést, érzést és mozgást, pontosan leírja a thymust, a lépet, a szemnek hárttyáit és egyéb részeit. Ő, valamint követői, ezek között kivált *Marinos* az anatomus, valának elődjai, a korintusi *Numesianus* pedig egyenesen tanítója *Claudius Galenus*-nak, a ki igen nagy befolyással volt kivált az emberorvosi tanok fejlődésére. *Claudius Galenus* 131-ben Kr. u. Pergamusban született s ugyanott körülbelül 70 éves korában (203-ban) halt meg. Az a körülmény, hogy *boncz-tani théziseit mind állatbonczolások alapján* állítá fel, mert emberhulla ép oly kevésbé került keze alá, mint Hippokratesnek és Aristotelesnek sem, *Galenus* nevének kiváló helyet biztosít az *állatboncztan terén* is. Ő majmokat és főképen sertéseket bonczolt. Az ő irataiból tudjuk meg, hogy abban az időben az állatorvosi tudományok szép virágzásnak örvendtek, úgy hogy állatorvosi iskolák is voltak, a melyeken *Vaenetus* és *Prasinus* tanítottak, háborús időkben pedig valóságos tábori állatkórházak lettek felállítva. Alig szenvedhet tehát kétséget, hogy az illető iskolákban állatboncztant is tanítottak.

A thebai *Eumelus* nevét csak annyiban említem, a mennyiben más szerzők és kivált a Hippiatrica vonatkozásaiból az tűnik ki, hogy ő *bővebb állat-*

orvostant írt, a melyben bonczteni rész aligha hiányzott. Szintén csak röviden emlékezem meg *Apsyrtus*-ról, a ki abban az időszakban az állatorvosi tudományok művelői között a legkiválóbb vala (a 4-ik században Kr. sz. u. működött). Az ő érdeme, hogy az állatgyógyászat az embergyógyászattól teljesen el lett választva és önállóságra emelkedett. Nagyszámú irataiból csak következtetni lehet, hogy foglalkoznia kellett állatboncztannal is. Tanulmányai közben leírja ugyanis egyebek között a belek és egyéb belső szervek szakadását, a prolapsus vaginæ, csonttöréseket, zúzódásokat, érvágásokat stb. pedig mindezekre tüzetesebb bonczteni ismeretek szükségesek. Különösen megemlíti, hogy a lónak nincs epehólyagja. Az ő irataiból is az állatgyógyászatnak akkori kiváló virágzására lehet következtetni. Kortársa volt a görög *Hippokrates*, a kit később némelyek a nagy Hippokratessel összevetestettek; *Apsyrtus* e kortársát fel kell említenünk, mert ő leírja a könyvezetékét, s így bizonyos, hogy állatboncztannal foglalkozott.

Az 5. században, 450—510. évig Kr. u. működött *Publius Vegetius Renatus* és működéséről teljes állatgyógyászati művet hagyott hátra: «*Artis veterinariæ s. Mulomedicinæ libri quatuor*» czímmel. Ez a mű később eredeti nyelvén 1528-ban és fordításokban franczia nyelven 1563-ban, olaszul 1543-ban, németül 1562-ben és 1565-ben lett kiadva. Érdekes az, a mit *Falke* dr. Propädeutikájában* mond, hogy t. i. a 16. században egy gróf *Nuenare*** Magyarországból hozott egy codexet, a mely a *Vegetius* iratainak

* *Dr. E. Falke*: Propädeutik etc. 1849. Leipzig.

** Talán *Nyári*?

Emmeus által (Bazelben 1528) eszközölt első kiadása alapjául szolgált. Ezen hazai tudományosságunkra vonatkozó fontos megjegyzés közelebbi megvilágítása eddig nem állott módomban. Vegetius Renatusnak művéből olvasható, hogy az ő korában az állatgyógyászat már magas fokra fejlődött volt. Ír egyebek között az érvágásról több fejezetet; a tűz alkalmazásáról, (De ratione foci atque cauterii), a sebészetről (De chirurgia), a fülekről, a szemekről, a szőrökről, melyek a szemekben nőnek; a hályogról; a szem paracanthésiséről és staphylomájáról; lábak töréséről, az ízületek töréséről stb. Mindezekről csak állatboncztani ismeretek alapján írhatott s hogy foglalkozott is állatboncztannal, az művének IV. könyvéből világosan kitűnik, a mely rész csakis boncztant tárgyal* és néhány gyógyszer készítését írja le.

A Nagy Theodorich seregében működött volt *Theonestus* kiváló állatgyógyász nevét, a ki írt állatorvosi dolgokról, melyek a Geoponikában olvashatók, csak azért említem, mivel ő Pannoniában is járt. Közelebb áll tárgyamhoz Amida híres orvosa *Aëtius*, a ki emberorvos vala, de állatbetegségekről is írt és leírta a kutya könymirigyét. Valószínű, hogy Palæologus Mihály házi orvosa: *Demetrius Pepagomenus*, a ki a vadászólymok betegségeiről kitűnő munkát írt, csakis ezekkel folalkozván, a rájok vonatkozó boncztant is tanulmányozta, a mennyiben neki csak kevés mű állott rendelkezésére, mint ő maga mondja. Constantinus Porphyrogenetus uralkodásának idejében valószínűleg az ő rendeletére vagy ösztönzésére, körülbelül a 912—959. évek táján, létesült az ú. n. *Hippiatrica*, mely

* Postolka. I. c.

állatgyógyászati műveknek gyűjteménye és számos állatgyógyászati vonatkozású művet, valamint sok kiváló állatgyógyász nevét vonta ki az elfeledés fátyola alól. Írójának, illetőleg összegyűjtőjének neve ismeretlen; de az első és második könyv előbeszédében elmondja, hogy munkájának alapjául Hierokles műve szolgált ugyan, de leglényegesebb részét Apsyrtus iratai képezik; ezeken kívül még Theomnestustól és Hippokratestól s más kisebb jelentőségű szerzőktől eredő cikkeket is tartalmaz. Ez a mű, a melynek latin czíme: «*Veterinariæ medicinae libri duo, Johannaë Ruellio Suessoniensi interprete. Parisiis, 1530.*» spanyol fordításban 1564-ben, francia fordításban: «*L'art vétérinaire, ou grande maréchallerie de Hierocles etc. par Jean Massé. Paris*» czím alatt 1563-ban jelent meg, egy másik Jourdain-féle pedig: «*La vraye connoissance du cheval, ses maladies et remèdes. Paris*» czím alatt 1647-ben lett kiadva. Német fordítása: «*Zwei nützliche, sehr gute Bücher von allerlei Gebrechen u. Krankheiten, damit die Rosse, Maulesel u. s. w. geplagt sind*»*, czímmel Egerben 1571-ben jelent meg Zechendörfer Györgytől. Sok boncztoni vonatkozású feljegyzéseket tartalmaz. Még egy gyűjteményes mű: a *Geoponicarium sive de re rustica libri XX*. Ez *Cassianus Bassus* műve, a ki azt Constantinus Porphyrogenetes rendeletére szerkeszté, főképen Diophanes, Didymos, Julius Africanus, Nestor, Michael Constantinus iratai után; tartalmaz kevés állatgyógyászatra vonatkozó adatot, de főképen mint mezőgazdasági mű értékes és érdekes. Több kiadást is ért (Bazel. 1539. Brassicanustól, 1704-ben Cambridgeben Need-

hamtól, Lipcsében 1781-ben az előbbi után Nielas J. N.-tól görög és latin nyelven).

A keletrómai birodalom megdölése után általában elhanyagoltattak a tudományok, úgy az állatgyógyászatiak is. Legelőbb azonban Dél-Itáliában, illetőleg a nápolyi és sicíliai királyságokban ébredt ismét a tudományok művelése, kivált az arabok útján, kiknek nyelvét akkorában elterjedten beszélték volt, s kiknek műveit le is fordíták. Már II. Roger, Sicilia királya (megh. 1154), erősen pártolta a tudományokat, kivált az állatgyógyászatiakat, mert ő maga nagy állatkedvelő vala és állatseregleteket is tartott; ő, valamint követője, II. Frigyes, a ki nagy zoologus vala s kiváló ismeretei voltak a madarak és lovak gyógyításában, sokat érintkezett s körül volt véve arab tudósokkal. Az ő idejében fordították le arabból latinra a nagy Hippokrates művét.

Abban az idejében az állatgyógytudomány magas, tekintélyes hivatalra vezethetett; mert a fejedelem istállóinak felügyelője: *comes marestalli v. stabulorum* nevet viselt, ő volt az összes állatorvosoknak főnöke, A kiváló állatorvosi író, *Jordanus Ruffus*, a ki II. Frigyes korában működött: *imperialis marescallus major és comes marescalli* vala. *Jordanus Ruffus* behatóan foglalkozott állatbonczattal, kivált összehasonlító bonczattal, a melyben maga II. Frigyes császár is nagyon tudós volt, mint az: «Die Kunst mit Vögeln zu jagen» czimű könyvéből kiviláglik.

A 12. és 13. századból *Albertus Magnust* (Albert v. Bollstädt) regensburgi püspököt és *Theodoricus Cerviensist*, a ki Luccában született s szintén püspök volt, csak azért említem, hogy tudományosságukon kívül előkelő papi voltakra mulassak, a kik mind e mellett szívesen művelték az állatgyógyászatot is. *Albertus*

Magnus műve «De animalibus» tanuskodik az előbb nevezettről, míg az utóbbi, t. i. Theodoricus Cervien-sis, Bolognában tanár és hírneves orvos is vala, és szintén írt könyvet a sólymok meg a lovak beteg-ségeiről.

Petrus de Crescentiis nevét is, a ki 1233—1300-ig élt, csak azért említem, mivel ő ámbár Bolognában philosophiát, orvostudományokat és jogot is tanult volt s nagy utazásokat tett, mégis foglalkozott állatgyógyá-szattal is.

Magister Maurus v. Marius 1316-ban könyvet írt a szarvasmarhák és lovak betegségeiről, a mely előtt boncztni rész is van rajzokkal illusztrálva. Le for-dították 1552-ben latinból olaszra.

Nem mellőzhetem *Ubertus da Curtanova-t*, a ki *comes et canonicus Pergamensis* vala és mégis foglalkozott a lovak betegségeivel és írt is «De ægritudinibus equorum».

Számos állatgyógyászati mű lett ugyan ekkortájt írva, de a legtöbbjében hiányzanak a boncztni ada-tok; noha még a 16. század végeig csakis állatokon lehetett boncztni ismereteket szerezni, legalább Német-országban, a mennyiben 1599-ben *Werner Rolfink*-nek lett megengedve először, hogy kivégzettek hulláit bonczolhassa; akkorában az ő nevére eredő «rolfin-care, rolfinken» a kivégzésnél is borzasztóbbat jelen-tett. Noha már 1306-ban *Mondini*, bologani tanár, állítólag két emberhullát is bonczolt, de VIII. Boni-facius pápa átka megakadályozta a boncztannak ember-hullán való továbbmivelésében.

A 14. és 15. században nagy tekintélynek örvendtek az állatgyógyászok Spanyolországban, a mi épen nem lephet meg, ha már korán magas fokra fejlődött állat-tenyésztésüket vesszük figyelembe. Magának V. Alfonz,

Aragonia királyának rendeletére írta az ő major domusa, *Don Manuel Diaz*, a legelső állatorvosok közreműködésével az ő nagy állatgyógyászati munkáját, a melyben boncztani adatok is vannak.

Már a 16. és még inkább a 17. században teljesen belátták az állatorvosok, hogy tudományuk alapját a boncztan kell, hogy képezze; a boncztan tényleg akkor indult erősebb fejlődésnek s abból az időkből származnak már kiválóbb állatboncztani munkák. 1573-ban és 1575-ben jelent meg Nürnbergben az első jó rajzokkal és jó leirással tárgyalt összehasonlító boncztan *Volcher Koyter*-től, majd pedig a még kiválóbb állatboncztani mű, melynek szerzője a bolognai senator, *Carlo Ruini*: «*Dell' anatomia e dell' infirmita dell Cavallo. Bologna 1598. 2. Vol. fol.*» Később Velenczében 1599-ben: «*Anatomia dell Cavallo. Infirmita e suoi rimedii*». Majd 1602-ben és 1618-ban az ú. n.* renaissance ébredésének eredménye: «a világnak és az embernek felfedezése» vezetett annak a felismerésére is, hogy «az emberi test magában véve is nemes s hogy megérdemli a tüzetes tanulmányozását». Ennek a megismerésnek és annak a körülménynek, hogy tán épen ennél fogva és a katolikus papság tilalmából is kifolyólag még a 16. században is csak igen kevés emberhulla került a tudósok bonczkése alá, köszönhető az, hogy az állatboncztan, kivált egyes házi állatnemekre vonatkozólag, különösen kultiválva lett, még mindig alapját és vezérfonalát képezve az emberboncztannak is. Mert daczára annak, hogy mint fentebb említém, már a Kr. sz. előtti 304. évben a görög

* *Symonds-Pulszky K.* A renaissance. Olaszországban Budapest 1881.

tudós *Erasistratos* az ő kortársai állítása szerint engedelmet kapott emberhulla bonczolására, 1306-ban Kr. u. pedig Mondini bolognai tanár állítólag két emberhullát is bonczolt és 1599-ben Rolfink a kivégzett emberek hulláit bonczolhatta: mégis a szervezet megismerésére az állatokon és pedig kiváltképen a házi állatokon tett boncztani kutatások vezettek, mert az emberhulla még később is, igen drága vala. Így aztán az emberboncztan tulajdonképeni megalapítóiuul tisztelt tudósok, *Eustachius* és *Fallopia*, a híres *Vesalius* tanítványa és maga *Vesalius* is, a ki folytonosan összehasonlítja az emberi testet a magasabb rendű állatokkal, midőn Bolognában, majd Paduában, meg Pizában tanított, továbbá Bartolini, nemkülönb a padui tanár *Fabricius ab Aquapendente* (meghalt 1619-ben), a bazeli tanár *Bauhin Gáspár* (ki 1624-ben halt meg) legtöbbet állatokon tanulmányozták a boncztant. Tanusítják ezt a következő adatok is: *Jacobus Sylvius* a boncztan tanára Párisban, ki arra a gondolatra jött, hogy tanulmányozás czéljából a vérereket valamely anyaggal telítse, ezt állatokon eszközlé; *Realdo Colombo* (1559) XIV. könyvében (pag. 474) így ír: «*Illud insuper adnotare debes, omnem pulsus differentiam, detecto corde conspici posse: ita ut ex hac vivi canis sectione plus una diecula discas, quam . . .*» stb. és tovább ismét . . . «*quantum una horula ex inspectione cordis moventis canis.*» — *Girolamo Fabricio ab Aquapendente* (1577—1619), kire már főnebb is hivatkoztam, ép úgy *Caesalpinus* és *Servetus* is házi állatokon végezték boncztani studiumaikat, a melyeknek nyomán aztán 1628-ban *William Harwey* a vérkeringés tanát tudományosan megállapítá. Erről írott munkájának czíme: «*Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in*

animalibus. Francofurti, 1628»; továbbá: «Exercitatio secunda et tertia de circulatione sanguinis in animalibus. Roterodami 1649.», úgy szintén: «Exercitationes de generatione animalium. Londini, 1651» munkái is azt tanúsítják, hogy nagyfontosságú munkálatainak boncztani anyagául a házi állatok szolgáltak. De vele egyidejűleg Paviában *Aselli Caspar* tanár (1622-ben) a bélfodri chylus-ereket kutyában fedezi fel; ezeket emberben csak hat évvel később látta meg. *La Peirese* senator; *De le Boë*, *Sylvius Ferencz* 1639-ben kutyákon előadásai közben végzett vivisectiók alapján csatlakozott *Harwey* tanárhoz. 1647-ben pedig *Pequet* János állatokban találja meg a ductus thoracicust, a melyet emberben csak 1642-ben fedezett fel *Horne*; hasonlóképen volt a dolog a nyirokerekkel, a melyeket később tüzetesebben *Rudbeck* tanár Upsalában és *Thomas Bartholinus* írtak le.

Az angol *Thomas Willis*, oxfordi tanár, szintén foglalkozott az állatboncztannal; leírta az agy boncztanát is, a melynek verőeres köre ma is hirdeti nevét, írt: «De anima brutorum» stb.

A körülmények figyelembe vétele mellett alig kétséges az, hogy a hollandus *De Graaf* is (1641—1673), állatokon tette vizsgálódásait és felfedezéseit; a véreereknek megszilárduló anyaggal való megtelítését is *De Graaf* találta ki, a mit ugyan *Hyrtil Swammerdam*-nak tulajdonít.

Az épen említettem kutatók azonban tanulmányaiukat az emberre vitték át, és így munkáik emberboncztani munkák; de e mellett specialis állatboncztani munkák is irattak, mint a hires *Ruini*-féle «Anatomia del Cavallo», a franczia: «Hipposteologie par *Jehan Herrard* Paris 1599»; az angol első anatomia 1683-ból

Andrew Snape-től; a ló lábának anatómiája *Bridgestől* 1751-ben, továbbá *Stubbs G.* kitünő «Anatomie of the horse 1766. London». A kitünő és más nyelvekre is lefordított: «Treatise on the diseases of horses» *W. Gibson*-tól (London, 1751. 2. vol. 8.) szintén tárgyal boncztant is. A francia állatorvosi iskolák alapítója *Bourgelal* irt zootomiát és *Précis myologique-t* (1797). 1785-ben jelent meg az első német boncztan: «Anatomie des Pferdes» Frankfurtban, *Trichter Valentin*től stb. De nem vállalkozom most az idegen boncztani művek elősorolására, vagy épenséggel méltatására; a ki közelebb érdeklődik ez iránt, tájékozást szerezhet a *Geschichte der Zootomie*-ban, melyet a brüsseli iskolának 1850-ben igazgatója, *Verhayen* irt meg; inkább áttérek arra a kérdésre, vajjon hogyan állott általában az állatgyógyászat, illetőleg az állatboncztan s annak tanítása nálunk Magyarországon?

Ámbár többen kutatták ázsiai utazásokban, de még nem sikerült pontosabban kideríteni azt, hogy hol, mely vidékeken laktak volt őseink Ázsiában, hogy tudhatnók: kik valának közvetlen szomszédaik, mely népekkel érintkezének közvetlenül? Maga az a körülmény, hogy az ázsiát lakta népek valamennyien földművelők vagy vadászatból élők valának, arra a következtetésre utal, hogy foglalkoztak az általuk őrzött, tenyésztett, illetőleg a vadászatokon elejtett állatokkal, barmokkal; már csak az utóbbi körülmény folytán is tapasztalás útján meg kelle ismerkedniök az állatok belsőjével, de meg tudjuk, hogy őseink is, úgy mint a legtöbb keleti nép, istenöknek állatáldozatokat hoztak és papjaik, a táltosok, a jósok, a rabonbánok a

belekből, az izmokból, a csontok alakjából,* helyzetéből stb. jósoltak. Azt is írják a történetírók, hogy őseink, mikor egy ezer év előtt ide bejövének, kiváló lovasok valának, a kik a nyereg alatt puhított és párolt hússal éltek. Lehet, hogy mindenki maga szel-delte fel a részét, de valószínű az is, hogy arra külön egyéneik voltak (talán maguk a táltosok, rabonbánok), a kik az állatokat feldarabolták, ehhez különösen értettek és így bő alkalmuk volt arra, hogy az állati test részeivel megismerkedjenek, azok rendes és attól eltérő voltát megfigyeljék. Ők tehát gyakorlati boncz-tani ismeretekkel birhattak s az állatok felbonczolását, széttagolását tapasztalati ismereteik szerint avatottan végezték. Annak, hogy, ezek a folytonos hadakozás és háborúság közepette, gyakorlati készségüket tudományszerű színvonalra emelték és fejlesztették volna, nyomára sem akadunk sehol. Feltételezhető ugyan, hogy a fejedelmek és vezérek, és még inkább a királyok, kik udvartartásuk mellé nagyobb számú és nagy értékű lovakat (s tán egyebeket is) tartottak, ezeknek gondozására s az esetleg betegségbe vagy egyébképen bajba jutott állatoknak ápolására, gyógyítására, ehhez különösen tapasztalt egyéneket külön is tartottak, mind a mellett csupán a 16. századból van egy csekély támpontunk arra, hogy csakugyan voltak állatgyógyi-tással, sőt állatboncztannal foglalkozó egyének is.

Falke dr. ugyanis Propædeutikájában írja, hogy a XVI. században valamely gróf Nuenare Magyarországból hozott egy codexet, a mely a *Vegetius* iratainak Emmeus által eszközölt első kiadása alapjául szolgált

* Dr. Demkó Kálmán: A magyar orvosi rend története. 1894. Budapest.

volt. (Bazelben 1528.) Ez az adat, valamint az a körülmény, hogy a XV. és a XVI. században, daczára az akkor dúlt háborús időknek, számosan ifjaink közül a külföldi egyetemeken tanultak, a mely tanulás megkönnyítését czélozták az azokon magyar ifjak részére alapított «magyar bursák»,* arra engednek következtetni, hogy ott ifjaink egyáltalában a boncztannal is és inspecie az állatboncztannal, sőt magával az állatok orvoslásának tudásával is megismerkedtek. Még inkább feljogosít annak feltevésére az akkori idők viszontagságos volta, a melyben a háborús küzdelmek következményében megsérült s nem ritkán nagy becsben volt állatok, kivált a hadvezérek és főurak lovai mindenesetre gyógyítottak.

Hogy azonban az akkor létező iskolákon állatboncztant külön tanítottak-e, az vajmi kétséges. A XVI. század egyik nagynevű és nagyhírű tudósa, Aureolus Philippus Theophrastus Paracelsus Bombastus de Hohenheim Helvetius Eremita, ugyan saját elbeszélése tanúsága szerint beutazva a continens minden országát, mindenütt tanítva is, Magyarországot és Erdélyt is bejárta ugyan, de daczára nagy tudományosságának, s daczára annak, hogy azt vallá, miszerint: «az orvoslásnak első tanítója: der Corpus und Materia der Natur», ő az Anatómiának még sem volt barátja, és nem is foglalkozott vele.** De mindenesetre tanultak, tanulniok kellett állatanatómiát is azoknak a ma-

* Így Bolognában 1557-ben Zondi Pál esztergomi és zágrábi nagyprépost által Wittenbergában 1556-ban állapítottak meg s 1571. erősítették meg a rektor által a magyar bursa szabályzatai. (Irodalom tört. Közlemények. Ballagi A.)

** Haeser: Lehrbuch der Geschichte der Medezin stb. Jena 1875—1881. II. k.

gyar ifjaknak, kik kütföldi egyetemeken tartózkodtak, a kiknek számuk oly tekintélyes vala, hogy pl. Bolognában, a hol öt éves tanfolyam volt 1265 óta a 2. és 4. évben magyar is választathatott igazgatóvá. Páduában is volt magyar collegium, de hogy ezek közül valamelyik haza jöve, itthon tovább kultiválta volna az állatboncztant, arra adatokat eddig még nem találunk, a mennyiben ez pl. János, honti főesperesről, ki 1325-ben Esztergomban az érseki iskolában: «artium in medicinis» tanára vala, sincs feljegyezve. A gyógyszerészekről és gyógyszerházakról már 1303-ban történik említés (így Péter budai orvosról és gyógyszerészről), sőt pl. Budán kettőről is; egy városiról és egy udvariról. Feltehető, hogy legalább udvari állatorvos is volt, s hogy ez tanított is; mert már Pozsonynak az 1376-iki mészáros-czéh szabálya elrendeli, hogy a *betegnek talált* levágott marhának húsát el kell kobozni, a mi csak megelőző tanulmányok útján szerzett s kivált anatómiai és pathologiai ismeretek által volt lehetséges.

Abból a körülményből, hogy *Galeazzo de Santa Sofia* Bécsben 1404-ben mutatta be első ízben a bonczolást, s azóta 94 év alatt összesen csak kilencz hullát bonczoltak, talán szabad arra következtetni, hogy az alatt az idő alatt és később is, tulajdonképen állatboncztant műveltek és tanítottak, a melyet aztán időnkint alkalmoszerűen az emberi testtel összehasonlítottak ilyennek bonczolásakor. Abból ugyan, hogy hozánk Bécs oly közel van, még nem okvetlen következik az, hogy nálunk sem lehetett másképen, különösen, ha figyelembe vesszük a kiváló magyar férfiak nem csekély számát, kik külföldön, Olasz- és Németországban, Belgiumban, Angol- és Franciaországban tanultak nemesak, hanem tanszéket is nyertek, kiknek

honfi tanítványaik hazajöve, itthon az ott szerzett tudományukat aligha hagyták parlagon heverni. Nehéz azonban ezt bizonyítani, először, mert az egész kontinensen a tudományban a latin nyelvet használták, tehát hazánkfiak is, másodszer, mert ilyen tudományos dolgozatok rendszerint külföldön nyomattak ki s jelentek meg; sőt egyeseket egészen magáénak anektál a külföld. Így a Bártfán 1549-ben született *Henisch György*, mint a német tudományosságának egyik kitünősége szerepel; így sajátjokül tekintik a németek jeszeni *Jeszenszky Jánost*, ki ugyan Boroszlóban született, de atyja turóczmegyei szolgabíró, régi magyar nemességgel bíró család tagja s ő maga is műveiben eques ungarus-nak írja magát. Művei közül, noha ő Wittenbergában tanított (kilencz éven át), ott 1597-ben rektorrá is választották, ránk nézve a boncztoni vonatkozásuak érdekesek; ilyenek: «Anatomiae Pragensis anno 1600 ab se solemniter administratae historia. Wittebergae 1601.» Továbbá: «Tractatus de ossibus. Wittebergae 1601» és «Vesalii examen observationum anatomicarum. Fallopi. Hanover 1610.»

Ilyen volt a pozsonyi születésű *Preyss Kristóf* is (szül. 1515), a ki a königsbergi főiskolán tanított s magát mindig Cristophorus Pannonius-nak mondja. Ő azonban, mint a rhetorika és theologia tanára, a boncztantól távol áll; fia *Preyss Bálint* orvos szintén Pannoniusnak mondja magát, noha ő Odera m. Frankfurtban született. A Nagyszombatban 1513-ban született *Zsámboki János*, régi magyar nemes családból, külföldön tanult orvos volt; I. Ferdinand király «Aulæ regiae familiaris»-sá nevezte ki. *Praemarton Mihály* (1505—1508-ig) a bécsi egyetem rektora s később több ízben orvoskari dékánja; *Hortel János* erdélyi származású

med. doctor Paduában a botanika segédtanára. — Még többek felsorolása nagyon messze eltérítene, s különben sincsenek műveik vonatkozással tárgyunkra; csak még *Kyr Pált*, brassói orvost említem, a kinek műve hazánkban nyomtatott első orvosi munka (1551-ben); benne általános *egészségügyi* kérdésekkel is foglalkozik.

Abból a körülményből, hogy a XV. és XVI. század orvosi könyveiben, melyek gyógyszereket írnak le, eme gyógyszerek között leginkább kenőcsök, ú. n. kenyetek, állati testrészek is vannak felsorolva, melyek nélkül persze a kenőcs alig lett volna oly hatásos, minden elképzelhető baj ellen, — talán szabad következtetni, hogy az állatok testének feldarabolásával szakszerűen foglalkoztak, legalább is nem voltak az anatómiában teljesen tájékozatlanok abban az időben sem, a melyről különben az állatgyógyászatot s különösen a boncztant illetőleg alig vannak adataink. Még apácza *Csere János*-nak munkája: *A magyar Encyclopaedia azaz tudománytárkönyv* stb. sem mond semmit, a mi minket közvetlenül érdekelne, noha tanítványa *Pápai Páriz Ferencz* az ő 1690-től 1714-ig) 7 kiadást ért könyve előbeszédében azt mondja: «...hanem írom a házi cselédes gazdáknak s gazdaszonyoknak és az igye-fogyott szegényeknek, kiknek nincsen mindenkor kezek ügyében értelmes orvos, kiváltképen falukon, a hol hamaréb talál segédet a beteg barom, mint a beteg ember stb.»* Valószínű tehát, hogy voltak állatgyógyászattal hivatásszerűen foglalkozó egyének, de ezek képzettségét, végzett tanulmányaikat illetőleg homályban kell tapogatódnunk, figyelembe véve azt a körülményt, hogy nálunk csak 1787-ben Kolozs-

* *Dr. Demko K.* A magyar orvosi rend története. Budapest 1894.

vártt kezdődik az állatgyógyászat rendszeres tanítása és tekintve azt, hogy az egyetemek jellegével bíró főiskoláikon még a XVIII. század első felében orvosi kar sem volt, úgy hogy még emberorvosok képzéséről is csak a Nagyszombat-i egyetemnek orvosi facultással történt kibővítése után lehetett szó, ez pedig Mária-Terézia királynőnk 1769. november 7-ikén kelt rendeletével történt meg. Azonban elrendeltetett, hogy az anatomia tanítására a Pozsony- és Nyitra megyékben kivégzettek tetemei szolgáltatassanak be az egyetemre; de gondoskodott a rendelet ezek elégtelenségének esetéről is, utasítván a tanárokat, hogy ilyen esetre: állatok hulláit használják fel (1773), a mi valószínűleg úgy is történt, mert még a régibb külföldi egyetemeken is, mint ezt fentebb már említém, ritka volt az emberhulla és drága, s e miatt pl. a tübingai egyetemen a híres *Haller* tanár 1723-ban tanulmányaihoz kutyákat volt kénytelen bonczolni, *Fontana* pedig a tanításhoz viasz utánzatokat készített.*

Így maradt az állatboncztan, tulajdonképen a házi állatok boncztanának tudománya, az orvosegyetem fedele alatt s maradt még akkor is, midőn már 1775-ben Mária-Terézia királynő rendelete folytán a kolozsvári «Universitas»-on felállított orvosi karhoz kapcsolatan 1787-ben *állatgyógyászati tanszék* is lett felállítva s arra *Fuhrmann Péter* lőn kinevezve.**

Igen természetes, hogy a gyógyászat sikeres tanítására a boncztani alapot meg kelle adni, hogy tehát állatboncztan is lett előadva; ez azonban vajmi kevés lehetett, a mennyiben az egész cursus csak két félévre

* *Dr. Demko K. l. c.*

** *Linzbauer Xav. Fer. dr. : Codex sanitario-medicinalis III. k. Budæ 1854—56.*

terjedt. Még 1867-ben, midőn már négy féléves volt a tanfolyam, a házi állatok bonczтана, hozzáfoglalva az élettant is, csak két féléven át lett előadva; de ez tulajdonképen csak egy félévet számíthatott, mert az előadást fél órán át magyarul, másik félórán németül kellett tartani.

Hogy ilyen körülmények között a boncztan tanára, a ki más tárgyakat is adott elő, magával a boncztannal nem igen ért rá foglalkozni, könnyen megérthető; ez volt mindenesetre egyrészt oka annak, hogy a boncztani múzeumot az iskolában elhelyezett egy nagyobb és két kisebb szekrény rejthette magába, a nagyobbik a különféle csontokat, a két kisebbik pedig részben száraz szalagkészítményeket, részben egyes, horszeszben conservált szerveket. A mily korlátolt volt a gyűjteménytár, olyan vala a boncztan előadása is az említettem viszonyok miatt, úgy hogy az tulajdonképen csak a ló boncztanáról szólott s arról sem kimerítően; a vérkeringési szervek közül csupán a szív, az abból kikelő és abba betorkoló nagy vérerek törzsei, az akkor divatban volt érvágásról nevezetes torkolati vivőér és a sport vagyis sarkartyú vivőér lőn előadva. A többi vérerek elágazásainak előadására sohasem került sor. Az idegtan hasonló módon csupán az agyvelő főbb részeinek bemutatására és a tizenkét agyidegpár nevének sorrendben felemlítésére szorítkozott.

Ez az állapot csak 1870-ben javult némileg, a mennyiben az akkor május elsejével helyét elfoglaló assistens ú. n. privát cursusokon tárgyalta a boncztan eme részeit, noha csak oly kiterjedésben, a mennyire azt ideje megengedé, a mennyiben boncztani assistensi teendőkön kívül rendes tantárgyakat is elő kellett

adnia és pedig előbb a növénytant és physikát, majd pedig az ásványtant.

A boncztan tárgyalása még inkább javult, midőn 1873. év végével a boncztani assistenst adjunktussá nevezte ki *Szlávy József* akkori m. k. fölmívelési, ipar- és kereskedelemügyi miniszter. Az adjunktus kinevezésével kapcsolatosan egy dolgozó-szoba is lett számára átengedve, és ez a körülmény annyiban szolgált a boncztan tanításának előnyére, hogy szabályosabb gyakorlati boncztani dolgozás lépett életbe. A szobában ugyanis előbb három, majd pedig öt asztal állított fel a boncztani gyakorlatokkal foglalkozók számára. A gyakorlatok az adjunktus vezetésére lettek bízva s ennek folytán a rendes előadásokon még mindig régi szűk korlátok között szorongó véredény- és idegtan is bővebb méltatást nyert.

Az 1875. évi októberben az adjunktust öt hónapi külföldi tanulmányútra küldte ki a nagym. miniszterium azzal az utasítással, hogy a boncztani praeparálás tanulmányozása mellett készítményeket is állítson elő az intézete számára.

Az ezen tanulmányúton, kivált Münchenben *Franck Lajos* és Bécsben *Müller Ferencz* tanár vezetése alatt előállított készítmények szolgáltak egy tulajdonképeni boncztani gyűjteménytár alapjául, mely később lassan bár, de mégis folyton gyarapodott, úgy hogy az 1879-ben megtartott székesfehérvári kiállításon az állatboncztan is már megfelelő módon bemutatkozhatott.

Midőn az állatorvosi szakoktatás jelenlegi helyén új hajlékot nyert, a boncztan is az akkori igényeknek még megfelelő helyiségeket kapott, a gyűjteménytára pedig a főépületben, a mai díszterem egyik felét képező teremben lett elhelyezve.

Noha az adjunktus nemcsak az ásványtant, hanem még az állattant, a szülészettant, sőt két féléven át a törvényszéki állatorvostant is rendszeresen előadá, a gyűjtemény rövid hat év leforgásával már a másik termet is lefoglalta s az 1885-iki országos kiállításon, úgy mint később az 1896-iki ezredévi kiállításon, már teljes önbizalommal sorakozhatott a kiállítók közé.

Ezt a fejlődést azonban, noha sajnós, hogy a tudományos állattan előadását az új szervezeti szabályzat illetőleg az új tanulmány rendje elejté, csak az által érthette el állatorvosi anatómiánk, hogy az adjunktusnak 1887 januárban rendes tanárrá történt kinevezetésével kapcsolatosan az említettem melléktárgyak előadásától felmentetett. Ez lehetővé tette, hogy egész terjedelmében két féléven át a leíró boncztan, a 3-ik és 4-ik félévben pedig a *tájbonztan* is rendes tárgyképen foglal helyet növendékeink kiképzésére, míg a boncztani gyakorlatok három féléven át kötelezők. Ézzel kapcsolatosan a dolgozó-helyiség már 1890-ben több mint kétszer akkorára lett kiépítve, úgy hogy 17 márványszalon egy időben 50-en dolgozhatnak.

A legutóbbi tanévben a boncztani osztályok fölé emeleti helyiségek épülvén, a boncztani intézet saját födele alatt olyan termeket nyert, a melyekben a boncztani gyűjteménytár egészen megfelelő módon helyezhető el, és az itt rendszeres módon összegyűjtött anatómiai præparatumok tanítás közben eredményes módon lesznek ezentúl felhasználhatók.

Az állatboncztannak hazánknak ez egyetlen szakiskoláján a fentebbiekben vázolt fejlődésével párhuzamban hazai szakirodalmunkra is kellene egy pillantást vetnünk. Sajnos, e tekintetben, még ha az állatgyógyászat egészére vonatkozó irodalmat óhajtanám is figye-

lembe venni, nemcsak első ily művekről, hanem még a későbbi korba esőkről sem igen tudhatunk valami bizonyosat, mint az előzőkben már érintém, abból az okból, mert honfiaink, a kik külföldre mentek tanulni, ha írtak, a műveik is ott láttak napvilágot s latin nyelven iratván, azoknak magyar illetékességét nehéz biztosan megállapítani. Így csak az állatboncztan irodalmáról kellene röviden megemlékeznem.

Győry Tibor dr. nagy hivatottsággal és szorgalommal összeállított «Magyarország orvosi bibliographiájá»-ban 1472-től 1899-ig terjedőleg a medicina veterinariát is felölte; a házi állatok boncztanát tárgyaló magyar munkákat illetőleg is csak erre a munkára utalok.

Az előadottakból arra a meggyőződésre jutunk, hogy tulajdonképen az emberboncztan legelső gyökerei az állatboncztan talajába nyulnak s hogy a többi állatorvosi tudományok mellett mindig párhuzamban fejlődött az azok alapját képező boncztan is arra a fokra, a melyeken már igen közel jutottunk annak a külföldön észlelhető színvonalához, a mit a közelmúlt 1900. évi párisi nemzetközi kiállítás alkalmából közölt szakismertetések is elismernek és tanúsítanak.

Mélyen tisztelt vendégeink! Kedves hallgatóság! Érzem, hogy nagyemlékü néhai Eötvös József bárónak igaza van, mondván a «Gondolatok»-ban, hogy: «Többnyire oly tárgyakról beszélve untatunk másokat leginkább, melyek nekünk a legérdekesebbek», és élenken érzem szükséges voltát annak, hogy másképen is megokoljam azt, a miért éppen az eddigiekben vázolt dolgokról szólottam.

Én is azt vallom, hogy:

«Ein Arzt der nur Medizin kennt,
Kennt nicht einmal die Medizin»

mint *José de Letamendi madridi orvostanár* mondja; ő tehát nem elégszik meg azzal, hogy az orvos csak gyógyítani tudjon, szükségesnek tartja erre az egyéb tudományokban való ismereteket is. Elvitathatatlan, hogy ezek sorában a legelső helyet a boncztan, vagyis az állati szervezet ismerete és pedig tüzetes ismerete foglalja el; nem is lehet ez másképen; még a legegyszerűbb iparos sem nélkülözheti ismeretét annak az anyagnak, a melyet kezel; avagy hogyan boldogulna az a szobrász, ha nem ismerné a fának, meg a márványnak és gránitnak az anyagát, alkotását, természetét? De az értelmes földművelő, növénytermelő is, nem-é igyekszik megismerni mennél jobban úgy a magot, a növényt, annak alkotását és természetét, mint a föld talaját is, a melybe a magot veti, a növényt neveli? Csak az lehet jó orvos, a ki igen jól és tüzetesen ismeri annak az élő szervezetnek alkotását, a mely őt foglalkoztatja; arra pedig a boncztan tanít, a mely az összes orvosi tudományoknak alapja. A ki a boncztant nem tudja, csak tapogatózik a sötétben s vezetése nélkül léptenyomon botlik az. Az állati szervezetnek tüzetes ismerete az a fáklya, mely az orvos haladásának útját világítja s a praxisban vajmi sokszor csakis a boncztan adja az orvos kezébe az Ariadne-fonalat, mely a helyes útba igazítja.

És mégis ifjaink nagy részének ugyanazt a szemrehányást kell tennem a boncztannal való foglalkozást illetőleg, mint a melyet *Bacon Verulamius* tett a physicára vonatkozólag az előző filozofusoknak, mondván, hogy: «éppen arra az emberi szorgalom legkisebb részét fordíták».

Ez a körülmény ösztönze arra, hogy az állati szervezet megismerésének kezdetét és haladását rövid voná-

sokban vázolja előadjam ; hogy megismerjék igazságát annak, mit Weber Ferencz Vilmos *Dreizehnlinden* orvosdoktor így fejez ki :

«Wissen heisst verrauchter Zeiten
Und der Stunde, die da flattert,
Wunderliche Zeichen deuten.
Und da sich die neuen Tage
Aus dem Schutt der alten bauen,
Kann ein ungetrübtes Auge
Rückwärts blickend vorwärts schauen.»

Ennek szellemében mondja Eötvös József báró «Gondolatok» lapjain, hogy ;

«Haladni csak úgy lehet, ha, míg egyik lábunkkal előre lépünk, a másikat helyén hagyjuk. Ez törvénye minden haladásnak stb.»

Tudományunk multjának ismerete a tudásunk, a melyen lábunkat megvethetjük, hogy a másikkal előre lépve haladhassunk.

Ha az előadottak fölött mélyebben elmélkedve, látjuk, mennyi buzgalom, mily meleg szeretet fűződik azokhoz a munkálatokhoz, a melyek útján nemcsak az emberiségnek oly felbecsülhetetlen hasznot hozó állatok szervezetének, hanem — in ultima analysi — enmagunk testének alkotásával ismerkedhettünk meg : úgy lehetetlen, hogy annak tanulására ne a legnagyobb melegséggel és buzgalommal adjuk magunkat.

És miért érheti mégis ifjainkat a fentebb tettem szemrehányás ? Erre éveken át szerzett tapasztalásomban megtalálom a feleletet.

Azoktól teljesen eltekintek, a kik midőn idejöttek tanulni, nem vetettek számot alaposan hajlandóságaikkal és képességeikkel ; mert ezek előbb-utóbb kidűlnek ; de a legnagyobb részüknél tapasztaltam és látom

hogy eleinte igen is a legmelegebb buzgalommal fog-
nak hozzá a munkához; de ez csak addig tart, míg
némely irányokban tájékozást szereztek maguknak
vagy pedig a míg a jó pajtások, meg a régibb hall-
gatók kioktatják őket az iránt, hogy hiszen az első év
végén nem kell a boncztanból szigorlatot tenni, tehát
nem is kell azt tanulni.

Nemcsak az ifjúság iránt érzett meleg vonzalmamtól
késztetve, hanem a szüleik iránt érzett kötelesség-
tudásra is utalva, e helyről, ez ünnepi pillanatokban
óva intem, önöket ifjú barátaim! ne hallgassanak az
úgy gondolkozóknak káros tévútra vezető szavaira.
Habár teljes középiskolai tanulmányok által erősebb,
edzettebb észszel jöttek is ide, ne kicsinyeljék azokat
a tudományokat, a melyeknek hajlékába ide belépnek;
mert épp oly sokat kell tanulniok, épp oly készülsé-
get kell szerezniök, mint az egyetemen; mert külső
életpályájukon az emberorvosokkal vállvetve, össze-
működve kell munkálkodniok az emberek egészsége
érdekében és nagy, és fontos, nemzetgazdasági tekin-
tetben is hatásos működést kell kifejteniök. Mindezek-
ben az irányokban biztos alapon csak az fog épít-
hetni, a ki a boncztant tudja; erre pedig csak egy út
vezet: az, hogy egyetlen nap feladatát se hanyagolják
el, mert minden következő nap tárgya részére a meg-
előző napon tanultak szolgálnak alapúl.

A mulasztásokból nagy, oly nagy hiányok támadnak,
a melyeket betölteni nagyon nehéz még a kiválóbb
tehetségűnek is, a középszerűnek pedig teljesen lehetetlen.

Íme azt mondja br. Eötvös József az ő többször
idéztém művében: «Az idő hiányát csak nagyobb erő-
nek alkalmazása által, a hiányzó erőt csak idővel
pótolhatjuk ki; s ezért azon eszközökre nézve, melye-

ket valamely czél kivitelére használunk minden attól függ: *több erő vagy több idő áll-e rendelkezésünkre?* Kivéven azon eseteket, midőn valamit nemcsak egy időre, hanem mint maradandó állapotot akarunk elérni, mert azokban *az idő erő által nem pótolható*».

Ezek az arany mondások legelső sorban a tudományok megszerzésének fáradságos munkájában megszívlelendők. Megszerzett tudományunk az egész életre kiható legyen s midőn látjuk, hogy az orvosi tudományok egyik-másik terén a fellevések és theoriák nemcsak változnak, hanem egymást lerombolják, egyik a másiknak romjaira támaszkodik: a vezető fáklya, mely az orvostanok minden terére bevilágít s az Ariadne-fonál az orvos útjain: az anatomia, megállapodott tudomány, a melyet már a legfinomabb részleteiben vizsgálják, folytonosan tökéletesedő műszerek és eljárási módozatok által; eme vizsgálódások anyagát, hogy legnagyobb részt állatok és kivált házi állatok szolgáltatják, a tudományok haladását figyelemmel kísérők előtt nem titok.

Fordítsák tehát — s ezt a figyelmeztetést nemcsak az újonnan belépettekhez, hanem a felsőbb hallgatósághoz is intézem — fordítsák minden rendelkezésükre álló idejüket az állati szervezet anatómiai alkotásának megismerésére, mennél tüzetesebb elsajátítására; mert ennek a hiánya képezi azokat a köveket, a melyeken nemcsak tanulóéveikben, hanem sokkal súlyosabban, sőt szerencsétlenül is, a gyakorlati pályán megbotlanak; a tanévek közben ez idővesztéséget jelent, a mi nehezen pótolható; de künn az életben nemcsak a mások bizalma, de az önbizalom is elvész; e nélkül pedig hasznos munkásság és haladás nem lehetséges.

Harminczegy éves tapasztalás mondatja velem ez intő szavakat és mulasztást követtem volna el, ha elhallgatom őket; mert ámbárhogy nem óhajtok az «ancilla theologiae» komornájává lenni, mégis kifejezem benső meggyőződésemet, hogy minden életpályán erős erkölcsi támaszra van szüksége úgy az ifjúnak, mint a férfinak, nem különben az aggnak, kivált a mai, ú. n. materialisztikus korban. Ez az erkölcsi talap és támaszték pedig a hit, a mely ugyan látszólag ellenkezik a tudással, de határozottan állítom, hogy nemcsak az eget, a földet s egész valónkat megrendítő villámok és dörgések, nemcsak a tengerek borzasztó háborgása, mely minden hullámmal életet követel, tanít a hitre: hanem a tudományok legszebbje is, az anatomia is kiváltképen; mert ez a tudomány az, a mely első sorban *szerénységre* tanít, midőn megismertetve enmagunk alkotásával, elvezet ennek forrásához, alapjához, az állatboncztannak ismeretéhez is és a mely összehasonlítva az állatok alkotását az ember alkatottságával, lehúzza a fenhéjazó, az önmagát túlbecslő gögös embert képzelt magasságából s őt a megillető szerénységre utasítja; és midőn az anatomia rámutat az állatoknak egyes irányzatokban erőteljesebb és tökéletesebb fejlődötttségére: eszmélni készlet a már igen finom részleteiben ismert, de annál inkább megfoghatatlan alkotások kútforrására, teremtojére; ő irányában alázatosságra tanít, míg a szeretet melegét ébreszti minden alkotásai iránt. A hazaszeretet ennek a szeretetnek magasabb tökélyre kifejeződött minősége, ez kösse önöket a tudományok legerősebb kapcsa által mindhalálig ez édes hazájukhoz.

Ámbár még sok mondandóm telnék, elzárom szavaim áradatát, a melynek mentségeül engedjék meg,

hogy saját gyengeségem elismerése mellett a «Falu Jegyzője» klaszikus szerzőjének szavait hívjam segítségemül, a ki azt mondja:

«A ki a tudomány körében újat nem talált is, hanem mindig csak azon ösvényen tartotta magát, melyen előtte mások jártak, legalább az által érdemli utódainak köszönetét, hogy az ösvényt, melyet használt, tágasabbá és járhatóbbá tette».

Nekem, mint eddig volt, úgy ezután is legbecsesebb leend kedves kartársaim és az ifjúság mindenkor hálásan tapasztaltam szeretete, a mely hivatalomban támogatott, fáradó erőimet éleszté és kötelességeim teljesítésében lankadni sohasem engedett.

Ezzel az 1901—1902. tanévet megnyitom!

Használt művek az idézetteken kívül:

- HYRTL, JOSEF : *Lehrbuch der Anatomie der Menschen* stb. 13. Aufl. Wien 1875. (Wilh. Braumüllernél.)
- GYÖRY TIBOR DR. : *Magyarország orvosi bibliográfiája 1472—1899.* Budapest 1900. A m. orvosi könyvkiadó-társulat kiadványa.
- THANHOFFER LAJOS DR. : *Az állatorvosi tudomány és állatorvosi tanintézetünk története.* Az állatorvosi szakoktatás hazánkban való megkezdése százados emlékünnepére 1887. február 6-án. Budapest 1888. (A m. kir. földmiv., ipar- és keresk. Miniszterium kiadványa).
- EICHBAUM, DR. FRIEDR. *Grundriss der Geschichte der Thierheilkunde.* Berlin 1885. (Paul Parey.)
- BAAS, DR. med. J. HERMANN : *Die Geschichtliche Entwicklung des ärztlichen Standes und der Medicinischen Wissenschaften.* Berlin 1896 (Friedr. Wreden).
- GUALTERO NEEDHAM M. D. auctore : *Disquisitio Anatomica de formatione foetu.* Londini 1667. (I. táblája sz. marha-foetust, «cum membranis suis arteficiose separatis» ábrázol; II. tábla : ló-foetust a III. nyúl-, a IV. macska-foetust; az V. tábla GLISSON könyvéből átvett rajz; a VI. és VII. tábla halak szerveit mutatja.
- Disquisitiones historicae de Re Anatomica veterum.* Quarum I. Origines Anatomicæ, II. Peritiam veterum anatomicam in genere, III. Peritiam veterum anatomicam in specie complectitur a Philippo Jacobo HARTMANN etc. Regiomonti, Typis Reusnerianis 1693.
- Exercitationum anatomicarum in publicas lectiones de iisque contra Peritiam veterum anatomicam afferuntur in genere* stb. subcítjít Joann. Sigism. LANGE. Regiom. prussus 1684.
- Hasonlóképen : John. Henr. PANRING 1689; továbbá : Joh. Schmidt. 1693. és Mich. KUNTER 1693.
- Syntagma anatomicum commentario atqu appendice etc.

JOANNIS VESLINGII EQUITIS, Professoris quondam Patavini etc. :
 A Gerardo Leon. Blasio. Editio II-a priori emendatior et
 locupletior. Amstelodami. Apud Joannem Janssoricum a
 Wæsberge et Elizeum Weyerstreet. Anno (I) (I) (LXVI.) (1666.)

HIERONYMI FABRICII ab AQUAPENDENTE stb. Opera omnia Anato-
 mica et Physiologia stb. cum Præfatione Bern. Siegfried Albini
 anatomes et chirurgiæ in Acad. Leyd. Batav. prof. ord. Editio
 novissima apud Joann. van Kerekhem. 1738.

(Ez a mű kiválóan érdekes a házi állatok boncztatását illetőleg,
 mert a szarvasmarha-embryo fejlődését és a csibe fejlődését a
 petében (tojásban), igen szép rajzokkal mutatja be. Tárgyalja
 az állatok mozgását is: De motu locali animalium secundum
 totum et primo quidem de gressu. Nemkülömben az állatok
 beszédéről is. De brutorum loquela idézve Porphiriust, a ki
 írja, hogy Melampus, Thiresius és előttük már Apollonius
 Thyaneus: «Brutorum colloquia intellexisset.»)